

Kur'ân İçeriğinin Parametreleri - 1

A. Cüneyt Eren

Doç. Dr. , Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Özet:

Kur'ân, Allah kelâmı olup içeriği ile başta inanç olmak üzere, sosyal hayatın her alanında siyasi, hukuki ve ahlaki prensipleriyle insanlığın dünya ve ahiret mutluluğuna ait değerler sunar. Bunlar Rabbani kaynaklı olması hasebiyle insanlığın ulaşabileceği en zengin değerlerdir.

Örnek olarak zikredecek olursak bunlar mahiyeti açısından insan fıtratına en uygun, en kuşatıcı, en sosyal, en gerçekçi, en ilmi, en pozitif ve bir o kadar da evrensel özelliklidirler.

Elinizdeki bu çalışma Kur'ân içeriğinin karakteristik yapı taşları sayılan parametreleri ortaya koymaya çalışmaktadır. Her birisi ayrı önem taşıyan bu ölçüler bilinmeksizin Kur'ân'ın ele aldığı konuların sağlıklı anlaşılması mümkün değildir.

Anahtar Kelimeler:

Kur'ân, Parametre, Evrensellik, Pozitiflik, Ahlakilik

Giriş

Klasik tanımıyla Kur'ân, Hz. Peygambere vahiy yoluyla indirilmiş, Mushaflarda yazılmış, tevatürle nakledilip tilavetiyle teabbüd olunan mu'ciz bir kelâm, başta inanç olmak üzere, sosyal hayatın her alanında siyasi, hukuki ve ahlaki prensipleriyle araştırma ve düşünme metotlarını ortaya koyan ev-

Kur'ân-ı Kerîm
dünya ve ahiret
saadetine rehberlik
eden bir hukuk
ve aynı zamanda
içinde bulunduğu
sosyal hayatı
düzenleyen bir
ahlak kitabıdır.
Muhatabını
yaşadığı çağın her
türü skolastik
esaretinden
kurtarıp insan
olma onuruna
yaraşır en âli
mertebelere taşır.

rensel bir kitaptır. Bu özelliğiyle yeryüzünde gelmiş geçmiş en büyük evrensel değişimi gerçekleştirmiş yegâne kitaptır. Çağrısı insan ruhuyla birlikte vicdanına ve ihtiyacı olan her bir latifesine yöneliktir.

Kur'ân-ı Kerîm dünya ve ahiret saadetine rehberlik eden bir hukuk ve aynı zamanda içinde bulunduğu sosyal hayatı düzenleyen bir ahlak kitabıdır. Muhatabını yaşadığı çağın her türlü skolastik esaretinden kurtarıp insan olma onuruna yaraşır en âli mertebelere taşır. Bununla birlikte Müslümanların arasında yabancı kalmıştır. Ne Kur'ân onlara uyumsamış ne de onlar Kur'ân'ı hak ettiği mevkiye çıkarmıştır. Onun gayesi, prensipleri, hedeflerini ve vermek istediği mesajı anlamada insanlığın en gerisinde kalmışlardır.

Efendimiz (asm) onun hakkında şöyle buyurmaktadır: "Allah'ın kitabı var ya, onda sizden öncekilerin haberleri, sizden sonrakilerin durumları ve sizin hayatınızla ilgili hükümler vardır. O hakkı batıldan ayıran bir sözdür, boş bir lakırdı değildir. Her kim onu bir zalimin zorbalığından dolayı terk ederse Allah ona gazaplanır. Her kim onun dışında bir hidayet ararsa Allah onu sapıklığıyla baş başa bırakır. O Allah'ın sapsağlam ipidir. Doğru ve yanlış bilgiyi ayıran bir öğüttür. O, sırat-ı müstakimdir. Onunla beraber olan gönüller kayıp sapıklığa düşmez, diller onunla sürçüp batıla bulaşmaz, âlimler ona doymaz, tekrar tekrar okunmakla eskimez, usanılmaz, mucize yönleri bitip tükenmez, çinler onu duydukları zaman şöyle demekten kendilerini alamadılar: قُلْ أَوْحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ

نَقَرَ مِنَ الْجَبِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا

"Biz enteresan bir (Kur'ân) okuyuş dinledik. Bu, doğruluktan başka bir şeye götürmez, bu sebeple hemen iman ettik.."1 Kim sözünü ona göre söylerse o doğru söyler. Kim onu hayatında yaşarsa hem dünyada hem ahirette karşılığını bulur. Kim onunla hükmederse adaletli davranmış olur. Kim ona davet ederse dosdoğru bir yola çağırır."2

İşte bu Kur'ân, kanaviçelerle sarılı bohçalar içinde muhafaza edilmek için değil, anlaşılacak için gönderilmiştir. Anlaşılması da mahiyetini bilmekten geçer.

Kur'ân, her şeyden önce bir hidayet rehberidir. İşlemiş olduğu konuları itibarıyla, kendi içinde açılımlarıyla birlikte iman, ibadet ve ahlak olmak üzere üç temel esasta özetlenebilir. Birbirleriyle kopamayacak şekilde alakalı olan bu esaslar Kur'ân'ın temel hedefi olan hidayet merkezlidir.

Elinizdeki bu çalışma bahsi geçen temel konuları değil, Kur'ân'ın içeriğine ait parametreleri ortaya koymaya çalışmaktadır. Bunlar Kur'ân içeriğinin karakteristik yapı taşları olup Kur'ân'ın ele aldığı konular bu ölçüler olmaksızın sağlıklı anlaşılabilir. Her birisi ayrı özellikte olan bu parametreler sırasıyla Kur'ân'ın Rabbaniliği, Fıtriliği, Ruhbanî olmayışı, Kuşatıcılığı, Kapsayıcılığı, Vakiiliği, Tutarlılığı, Bütünlüğü, Hikmeti, İnsaniliği, Şebabeti, Rahmet-Şifa oluşu, Psikolojii Muraatı, Tedriciliği, Reformistliği, Sosyallığı, Taklidi inkarı, Evrenselliği, Vasatiliği, Mukteza-ı hali gözetmesi, İkna özelliği, Realiteliği, Pozitifliği, Rehberliği, Akılcılığı, Vâzih oluşu ve Ahlakiliği şeklinde özetlenebilir.

1. Cin 1-2.

2. Tirmizi Muhammed b. İsa, *el-Câmiûs-Sahib, Fedâilü'l-Kur'ân, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi*, Beyrut, ts., V, 172.

3. Hakka 43, Vâkia 80.

Rabbânîliği

Kur'an'ın rabbânîliği onun İlahi kaynaklı olması anlamındadır. Lafzı, nazmı, üslûbu ve bütün içeriğiyle insan ve cinleri kendisine benzer getirmekten âciz bırakmış olan Kur'an diğer açıdan Efendimizin peygamberlik davasını ispat için ortaya koyduğu bir mucizedir.

Kur'an-ı Kerim gerek tarihi bakımından, gerekse muhtevası bakımından tüm inançlar üzerinde bir şahit ve ilahi son kaynaktır.

*Kur'an) Alemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir.*³

Vahyin inmesinden peygamber dahil hiç bir kimsenin müdahalesinin söz konusu olmadığını aşağıdaki ayet bize açıkça bildirmektedir:

*“Eğer o Peygamber bazı sözler uydurup bize isnat etmeğe kalkışsaydı muhakkak ki biz onu kuvvetle yakalar (ve ondan intikam alırdık). Sonra da muhakkak ki, onun kalb damarını keserdik.”*⁴

el-Ferra (ö. 207/822), el-Müberra (ö. 285/898) der ki: Yani Peygamber bizim dediğimiz dışında bir şey söylemiş olsaydı ondan şiddetle intikamını alırdık.⁵

'Kuran Cebrail tarafından Hz. Muhammed (s.a.s)'e dikte ettirilmiş, kelimesi kelimesine Allah'ın bir vahyidir. Kendisi ve Allah'ın peygamberi Hz. Muhammed (s.a.s)'in doğruluğunu teyit eden bir mucizedir. Mucizevi niteliği kısmen tarzında yatar -o kadar mükemmel ve yücedir ki hiçbir insan ve cin en kısa suresiyle kıyaslanabilecek tek bir sure yazamaz- kısmen de öğretisinin içeriğinde, gelecek hakkındaki bilgilerinde ve Hz. Muhammed (s.a.s)'in asla kendi kendine elde edemeyeceği bilgilerin olağanüstü derecede doğruluğunda yatar.⁶

'Mekkeliler hala ondan mucize istiyorlardı ve Hz. Muhammed (s.a.s), dikkate değer bir cesaretle ve kendinden eminlikle misyonunun teyidi olarak Kur'an'ın kendisine başvurdu. Tüm Araplar gibi onlar da lisan ve konuşma sanatında uzmandılar. Eğer Kur'an onun kendi yazması olsaydı, diğer kişiler onunla rekabet edebilirdi. Bırakalım onun gibi on ayet yazsınlar. Eğer yazamazlarsa (ki kesinlikle yazamazlar) o zaman Kur'an'ı açık bir mucize olarak kabul etsinler.⁷

Kur'an'ın rabbani kaynaklı olduğunu vurgulayan bir çok ayet vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ * صِرَاطِ اللَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ أَلَا إِلَى اللَّهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ *İşte sana da buyruğumuzla Cebrail'i gönderdik; sen Kitap nedir, iman nedir önceleri bilmezdin, fakat Biz onu, kullarımızdan dilediğimizi onunla*

4. Hakka 44-46. Bkz. Eren A. Cüneyt, *Kur'an'ın Anlaşılması Üzerine*, İstanbul, 2015, s. 25.

5. el-Cevzi Muhammed Abdurrahman, *Zâdu'l-Mesir fî İlmî't-Tefsîr*, el-Mektebu'l-İslâmi, Beyrut, 1404, VIII, 355.

6. Dorman Harry Gaylord, *Towards Understanding Islam*, New York, 1948, p. 3.

7. Gibb Hamilton A. R., *Mohammedanism*, London, 1953, p. 33. 1926 yılında, Fransız Eğitim ve Dışişleri Bakanlıkları emriyle yapılan Kur'an tercemesinin önsözünde denir ki: "Kur'an'ın üslûbuna gelince, o şüphesiz ki, yüce ve ulu Hâlik'in beyanıdır. Zira kendisinden böyle bir üslûp sadır olacak, ancak varlığın sırlarına vakıf bulunan Cenab-ı Hak olabilir. Gerçek şudur ki, O'nda şek ve şüphe üzere olan yazarlar bile, O'nun yüce beyanının tesirine boyun eğmişlerdir. Yeryüzüne yayılmış olan 300 milyon (bu adet bugün 1 milyardır) müslümanın üzerinde O'nun tesir ve nüfuzu o derecededir ki, bütün misyonerler, şimdiye kadar, bir müslümanın, O'nu beğenmeyerek dininden döndüğünü ispat edecek bir olay gösterememişlerdir."

Kur'an'ın
rabbânîliği
onun İlahi
kaynaklı olması
anlamındadır.
Lafzı, nazmı,
üslûbu ve
bütün içeriğiyle
insan ve cinleri
kendisine benzer
getirmekten
âciz bırakmış
olan Kur'an
diğer açıdan
Efendimizin
peygamberlik
davasını ispat için
ortaya koyduğu
bir mucizedir.

Kur'an, davet ettiği din ve içerdiği hakikatleriyle muhatap olduğu insanın özüne yabancı gelmeyen, onu zorlamayan ve vicdanıyla barışık fitrî bir özellik taşır.

doğru yola erıştirdiğimiz bir nur kıldık. Şüphesiz sen de insanlara, göklerde ve yerde ne varsa kendisinin olan Allah'ın yolunu, doğru yolu göstermekteisin. İyi bilin ki işler sonunda Allah'a döner.⁸

وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ Peygambere düşen, sadece apaçık tebliğdir.⁹

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يِقُولُونَ إِمَّا يَعْلَمُهُ بَشَرٌ لَرَنِ بِلِيُورُوز. ¹⁰

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى * إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى O, kendiliğinden konuşmamaktadır. Onun konuşması ancak, bildirilen bir vahy iledir.¹¹

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ Doğrusu Kitap'ı Biz indirdik, onun koruyucusu elbette Biziz.¹²

Fıtriliği

Fıtrat kelimesi (f-t-r) kelimesinden 'yarmak, açma' anlamlarına gelir. Kelimenin lügat anlamında yola çıkararak 'fitrat' da yarılma, açılma neticesinde kendi asliyetinin, gizli kalan öz hakikatinin ortaya çıkması, görünür olması anlamındadır.

Kur'an, davet ettiği din ve içerdiği hakikatleriyle muhatap olduğu insanın özüne yabancı gelmeyen, onu zorlamayan ve vicdanıyla barışık fitrî bir özellik taşır.

Kur'an, fıtrata münasip bir tarzda insanın akıl, şuur, irade, kalb, vicdan, his vb. insanın hareketleri üzerinde tesirli olan dahili kuvvetlerinin her birine hitap ederek hepsini tatmin eder, hiçbirini ihmal etmez. Yine muhatabına akli ve hissi deliller ve hem de nakli deliller getirerek onun her iki nev'i gözünü; hem baştaki gözlerini hem de kalb gözlerini açmasını temin eder.

Cenabı Hak bu meydana şöyle buyurmaktadır:

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ "O halde sen yüzünü bir muvabhid olarak, dine, Allah'ın insanları üzerine yarattığı fıtratına çevir. Allah'ın yaratmasında değişiklik yoktur"¹³

Ayette söz konusu edilen fıtratın maksat genel anlamda insandaki inanma ve ibadet etmeye meyletmesi şeklindedir.

Bir başka ayette de şöyle buyrulur: فَطَرَتُ اللَّهُ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ "Daha önce gelip geçenler hakkında da Allah'ın kanunu böyledir. Allah'ın kanununda asla değişme bulamazsın."¹⁴

Yine bu hususta Efendimiz (s.a.s) şöyle buyurmaktadır: "Her çocuğu annesi fıtrat üzere dünyaya getirir. Onun bu hali konuşma çağına kadar devam eder, sonra anne-babası onu hıristiyan, yahudi, mecusi (ateş tapan) yapar. Eğer anne-baba müslüman iseler, çocuk da müslüman olur."¹⁵

8. Şûra 52-53.

9. Ankebut 18.

10. Nahl 103.

11. Necm 3-4.

12. Hicr 9.

13. Rum 30.

14. Ahzab, 62.

15. Buhârî, *Cenaiz* 79, 80, 93; Müslim, *Kader* 22, hadis no: 265; Ebû Dâvud, *Sünnet* 18, hadis no: 4714; Tirmizî, *Kader* 5, hadis no: 2138; Ahmed bin Hanbel, *Müsned* 2/233, 435.

Ruhbanî olmayışı

Ruhbâniyye kelimesi Arapça (r-h-b) fiil kökünden, rahîb kelimesinin çoğulu olup, yoğun bir dini kaygı ve endişeden dolayı kendini dine verme” anlamında hıristiyanlıkla ilişkilendirilen bir kavramdır. Hıristiyan din adamlarına itlak olunan Rahîb kelimesi de Allah’tan korktuğu için uzlete çekilen, dünyadan el ayak çekmiş ve kendini ibadete vermiş kişi demektir.

Kelimenin dini literatürümüzde kullanıldığı şekliyle de Ruhbanlık, Cenabı Hakkın teşrii dışında O’na daha yakın olma maksadıyla emretmediği şeyleri emretmiş gibi yapma veya emrettiği şeyleri de yeterli bulmayarak çoğaltmak ve yer yer helal dairesini daraltma anlamlarında kullanılmaktadır.

Kur’ân-ı Kerim’de bu bağlamda ve de eleştirel makamda Hıristiyanlığa atfen gelmiştir:

تَمَّ قَتِينَا عَلَى آثَارِهِمْ بِرُسُلِنَا وَقَفِينَا بِعِيسَى بْنِ مَرْيَمَ وَأَتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً
وَرَحْمَةً وَرَهَابَنِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَابَتِهَا فَآتَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ
أَجْرَهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ “Sonra bunların peşinden ard arda elçilerimizi gönderdik. Meryem oğlu İsa’yı da onların ardına kattık; ona İncil’i verdik ve ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet koyduk. İcâd ettikleri ruhbanlığı, biz onlara yazmamıştık, yalnız Allah’ın rızasını kazanmak için kendiliklerinden uyguladılar ama ona gereği gibi uymadılar. Biz de onlardan imân edenlere mükafatlarını verdik. Fakat onlardan birçoğu da yoldan çıkmıştır.”¹⁶

اتَّخَذُوا أَحْبَابَهُمْ وَرَهَابَنَهُمْ آثَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ
سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَهُ أَنْ يُبْطِلَ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ
رَسُولَهُ بِالْهَدْيِ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَحْبَابِ
وَالرَّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ يَكْتُمُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ
اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ “Bunlar Allah’tan başka habamlarını, rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih’i Rab edindiler. Halbuki onlar ancak gerçek olan bir ilaha kulluk ve ibadetle emrolunmuşlardı. Allah’tan başka gerçek ilah yoktur. O, onların ortak koştuıkları şeylerden bütünüyle uzaktır, yücedir... Ey iman edenler! Habamlar ve rahiplerin çoğu, insanların mallarını haksızlıkla yerler. Allah yolundan alıko-yarlar. Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda infak etmeyenlere can yakıcı bir azabı müjdele.”¹⁷

Kur’ân sadece ahiretle alakalı değil aynı zamanda dünya hayatını da düzenleyen kanunlar mecmuasıdır. Dolayısıyla içerdiği hükümlerle dünya ve ahiret dengesinin kurulmasını ister.

Bu bağlamda varid olan bir hadiste de Efendimiz (asm): هَلَكَ الْمُتَنَطَعُونَ

‘Dini işlerde yersiz yere abartanlar helak oldu!’¹⁸ buyurmuş ve bunu üç kez tekrar etmiştir.

Sahabeden bazılarının ruhban hayatı yaşamaya başlaması üzerine de şöyle buyurmuştur: وأصله وأقطر، وأصلي وأرقد، أنتم الذين قلتم كذا وكذا؛ أما والله إني لأخشاكم لله وأتقاكم له، لكني أصوم وأفطر، وأصلي وأرقد، فمن رغب عن سنتي فليس مني ‘Hem oruç tutun hem yiyecek, hem ibadet edin hem uyuyun. Ben hem oruç tutuyorum hem iftar ediyorum. hem ibadet ediyorum hem uyuyorum; ben et yiyorum ve kadınlarla evleniyorum; benim sünnetimden uzaklaşan benden değildir.’¹⁹

16. Hadid 27.

17. Tevbe 31-34.

18. Ahmed b. Hanbel, Musnedu Ahmed, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1420, VI, 167.

19. el-Buhari Muhammed b. İsmail, Sahihul-Buhari, Dâru Tavki’n-Necât, 1422, VII, 2.

Her çocuğu
annesi fitrat üzere
dünyaya getirir.
Onun bu hali
konuşma çağına
kadar devam eder,
sonra anne-babası
onu hıristiyan,
yahudî, mecusi
(ateşe tapan)
yapar. Eğer anne-
baba müslüman
iseler, çocuk da
müslüman olur.”

Kur'an sadece
ahiretle alakalı
değil aynı
zamanda dünya
hayatını da
düzenleyen
kanunlar
mecmuasıdır.
Dolayısıyla
içerdiği
hükümlerle
dünya ve ahiret
dengesinin
kurulmasını ister.
Bu bağlamda
varid olan
bir hadiste
de Efendimiz
(s.a.s): 'Dini
işlerde yersiz
yere abartanlar
helak oldu!'19
buyurmuş ve
bunu üç kez
tekrar etmiştir.

Kuşatıcılığı

Kur'an'ın muhatap kitlesi çoklarının iddia ettiği üzere sadece inananlar olmayıp insanlığın tamamıdır.

Cenabı Hak kâinatı yarattıktan sonra onları başıboş bırakmamış, mahiyetlerine uygun bir dille onlarla muhatap olmuştur. Bu hitap başta Hz. Peygamber'e (asm) ait olmak üzere farklı vasıflarıyla bütün insanlığa yönelik olmuştur.

Bu hitap çeşitleri kendi içinde 'Ey insanlar!, Ey Âdemoğulları!, Ey Nuh'un çocukları!, Ey cin ve insan topluluğu!, Ey Kitap ehli!, Ey İsrailoğulları!, Ey kâfirler!, Ey cahiller!, Ey sapkınlar!, Ey mücrimler!, Ey Peygamber!, Ey iman edenler!, Ey benim kullarım!, Ey huzura ermiş nefis!' gibi çeşitlilik arz etmektedir.²⁰

Bu meyanda zikrolunan ayetlerden bazıları şunlardır:

*De ki: "Ey insanlar! Doğrusu ben, göklerin ve yerin hükümrani, Ondan başka tanrı bulunmayan, dirilten ve öldüren Allah'ın, hepiniz için gönderdiği peygamberiyim."*²¹

*Sana her şeyi açıklayan ve Müslümanlara doğrusunu gösteren bir rehber, rahmet ve müjde olarak Kuran'ı indirdik.*²²

*وإذ صرفنا إليك نمرًا من الجن يستمعون القرآن فلما حضروه قالوا أنصتوا فلما قضى ولوا إلى قومهم منذرين * قالوا يا قومنا إنا سمعنا كتابًا أنزل من بعد موسى مصدقًا لما بين يديه يهدي إلى الحق وإلى طريق مستقيم * يا قومنا أجيئنا داعي الله وآمنوا به يغفر لكم من ذنوبكم ويؤزركم من عذاب أليم * ومن لا يحب داعي الله فليس بمعجز في الأرض وليس له من دونه أولياء أولئك في ضلال مبين* Kuran'ı dinleyecek cinlerden bir takımını sana yöneltmiştik. Onlar Kuran'ı dinlemeğe hazır olunca birbirlerine: "Susun" dediler. Kuran'ın okunması bitince, her biri birer uyarıcı olarak milletlerine döndüler. Şöyle dediler: "Ey milletimiz! Doğrusu biz, Musa'dan sonra indirilen, kendinden öncekileri doğrulayan, gerçeği ve doğru yolu gösteren bir kitap dinledik." "Ey milletimiz! Allah'a çağırana (Muhammed'e) uyun ve O'na inanın da Allah da sizin günahlarınızı bağışlasın ve sizi can yakıcı azaptan korusun." Allah'a çağırana uymayan kimse bilsin ki, Allah'ı yeryüzünde aciz bırakamaz; onların O'ndan başka dostları da bulunmaz; işte onlar apaçık sapıklıktadırlar.²³

Kur'an'ın kuşatıcılığının bir başka tezahürü de ilgi alanının sadece elit denebilecek bir zümre değil toplumun her katmanını olduğudur.

Taşımış olduğu değerleri aktarma noktasında muhataplarından hiçbirini ihmal etmemesi, Kur'an-ı Kerim'in diğer belirgin üsluptur. Bu özelliği ile Kur'an, diliyle nazil olduğu Araplarla birlikte, çeşitli sosyal tabakalarıyla bütün insanlığa hitap etmektedir. Bu şu anlama gelir; Kur'an-ı Kerim, kendi dilini anlayanlarla birlikte, anlamayanlara da hitap etmekte ve bu muhatapların içerisinde yer alan her tabaka yine kendi kapasitesine göre ondan istifade etmektedir. "İnsan çok karmaşık bir yapıya sahiptir ve o, bu karmaşık yapıyla, Allah'ın kelâmının muhatabıdır. Allah onun bu girift yapısını bildiği için, onun gönlüne, aklına, duygularına, ruhuna ve nefesine vs. hitap eder. Zaten Kur'an açısından anlama ve inanma eylemleri, günlük hayatımızda, ilimde ve

20. Bkz. Akpınar Ali, Kur'an'ın Hitapları, http://www.aliakpinar.net/index.php?option=com_content&view=article&id=151:kurann-hitaplar&ca tid=42&Itemid=77

21. Araf 158.

22. Nahl 89.

23. Ahkaf 29-32.

felsefede kullandığımız ve tanıdığımız aklımızla ve sadece zihni proseslerle gerçekleşmemektedir.”²⁴ Bu gerçeğe bağlı olarak muhataplar ilmi seviyelerine göre Kur’ân ayetlerini az çok farklı şekillerde anlarlar.

“Allah, ortalama insanın anlayabileceği, sade, açık ve anlaşılabilir bir dil kullanmıştır. Konuları herhangi bir ilmin terminolojisi ve sistematığı içinde anlatsaydı, insanların büyük kısmı, Allah’ın sözlü müdahalesinin muhatabı bile olamazdı.”²⁵

Kur’ân dilini anlamayan gayr-i Arap, dilini anlayıp ta üzerinde ihtisas yapmamış veya genel anlamda avam da dâhil olmak üzere sosyal hayatın her kesimi kendi kabiliyeti nisbetinde onun mânevi ikliminden nasipsiz olmayacaktır. Ancak bu, herkesin Kur’ân’dan aynı dersi alacağı anlamına gelmemelidir. Arapça konuşabilen ancak tahsil görmemiş bir Arap ile dili Arapça olmayan bir diğerrinin mücerret Kur’ân ayetlerinden hüküm çıkarmasını beklemek herhalde safdillik olur. Nasıl ki, herhangi bir ilim dalında söz sahibi olmak için yeterli eğitim şartsa, Kur’ân gibi belâgatta zirve olan bir kitabın inceliklerine vâkıf olmak için de yeterli ihtisas şarttır. Hatta asr-ı saadette dahi, Arapça konuşulduğu ve konuşulan Arapça da günümüz Arapça’sının pek fevkinde olmasına rağmen, Kur’ân’ın bazı ifadeleri anlaşılmıyor, Hz. Peygamber (s.a.s)’e soruluyordu. Çünkü yukarıda da belirttiğimiz gibi, Kur’ân ayetlerinin derinlemesine anlaşılması ihtisas gerektiriyordu.

Kapsayıcılığı

Kur’ân-ı Kerim’in ilgi alanı kâinat ve içinde var olan her şeydir. Bu itibarla bir yerde insandan bahseden Kur’ân, aynı zamanda bir arıdan, öte yanda, deveden, kuştan, karıncadan da bahseder.

Kur’ân-ı Kerim içerdiği konuları itibariyle de kapsayıcı bir özelliği vardır. Farklı mezak ve kültürde de olsa ona muhatap olan her kesim ondan kapasitesi ölçüsünde istifade eder. Bu onun câmiyyetine en büyük delildir. Bu bağlamda مَا فَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ “Biz kitapta hiçbir şeyi ihmal etmedik.”²⁶, وَلَا رُطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ “Yeryüzünde yaş ve kuru her şey apaçık kitapta-
dır.”²⁷ ayetleri dikkat çekicidir.²⁸

24. Albayrak Halis, *Tefsir Usûlü*, İstanbul, 1998, s. 53.

25. Albayrak Halis, a.g.e., s. 51.

26. En’âm 38.

27. En’âm 59.

29. İbn Mes’ûd (r.a) da “Kur’ân’da her ilim indirilmiş, içinde bize her her şey açıklanmıştır. Ancak ilimimiz Kur’ân’da bize açıklanmış olan ilimleri anlama konusunda acizdir.” demektedir. (el-Âlûsî, Ruh’ul-Meânî, Bulak, 1301, VII, 144) Oysa burada öncelikle bilinmesi gereken en önemli kural, sadece modern ilmin ulaştığı kesim kesim sonuçlarının, Kur’ân-ı Kerim ayetlerinin üzerinde ittifak ettiği kesin yorumlarıyla çatışmayacağıdır. Bir diğer tabirle, modern ilmin, elindeki bütün teknolojik imkânlar neticesinde, sayısız deney ve tecrübeleriyle ulaştığı sabit ve değişmez en son nokta, Kur’ân’ın üzerinde ittifak ettiği en son yorumu ile dâima barışık olacaktır. Çünkü “her devrin kesin hakikatlermiş gibi kabul ettiği ve fakat yanlış olduğu ancak daha sonraları ortaya çıkmış olan kendine has kuruntuları olmuştur. (Akdemir Salih, “İlmi Tefsir Hareketinin Değerlendirilmesi ve Ondokuz Rakamı Üzerine” adlı giriş, Draz Abdullah, Kur’ân’ın Anlaşılmasına Doğru, İstanbul, 1983, s. 10) Bu hususta göz ardı edilmemesi gereken bir diğer husus da Kur’ân’ın bilimler kitabı değil, bir din kitabı olduğu gerçeğidir. Yani Kur’ân’ın ana hedefinin, insanları hidayete sevk ve teşvik olduğu unutulmamalıdır. Kur’ân-ı Kerim’in asıl hedefi hidayettir. Onun i’câzi ise hedefine araç kabilindendir. Amaç ile araç birbirinden ayrı mütalaa edilmelidir Kur’ân, pozitif ilimlerin konularını kendisine esas mevzu etmez. Kur’ân’da yer alan bilgiler, o bilim dalına ait bütün bilgiler olamaz. Ayrıntılardan uzak, genel ilkelere temas eder. Zaten Kur’ân’ın i’câzi yapısı teferruata izin vermez.” (Bkz. Kurca Celal, Kur’ân’a Yönelişler, İstanbul, 1993, s. 214) Dolayısıyla pozitif ilimlerinin verileri, ortaya koyduğu keşifler Kur’ân için esas değil istisnadır.

“Allah, ortalama insanın anlayabileceği, sade, açık ve anlaşılabilir bir dil kullanmıştır. Konuları herhangi bir ilmin terminolojisi ve sistematığı içinde anlatsaydı, insanların büyük kısmı, Allah’ın sözlü müdahalesinin muhatabı bile olamazdı.”

Kur'ân-ı Kerîm'in ilgi alanı kâinat ve içinde var olan her şeydir. Bu itibarla bir yerde insandan bahseden Kur'ân, aynı zamanda bir arıdan, öte yanda, deveden, kuştan, karıncadan da bahseder. Kur'ân-ı Kerîm içerdiği konuları itibariyle de kapsayıcı bir özelliği vardır. Farklı mezak ve kültürde de olsa ona muhatap olan her kesim ondan kapasitesi ölçüsünde istifade eder.

Kur'ân'ın kapsam alanına delil olabilecek bazı ayetler şunlardır:

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ
Allâh'ı gereği gibi bilemediler. Hâlbuki kıyâmet günü yer, tamamen O'nun avucu içindedir, gökler de sağı elinde dürülmüştür. O, onların ortak koştuklarından uzak ve yücedir.²⁹

يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِّانِ لِلْكُتُبِ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعَدْنَا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ
O gün göğü yazı tomarlarını dürer gibi toplarız. İlk yaratmaya başladığımız gibi onu iade ederiz. Üzerimize sözdür; biz bunu mutlaka yapacağız.³⁰

إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ
Ne yerde, ne de gökte hiçbir şey Allâh'a gizli kalmaz. Rahimlerde sizi dilediği gibi şekillendiren O'dur. O'ndan başka tanrı yoktur. O azizdir, hüküm ve hikmet sahibidir.³¹

بِئْنَ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ
Ben, benim de Rabbiniz olan Allâh'a dayandım. Hiçbir canlı yoktur ki O, onun perçeminden tutmuş olmasın (onu dilediği gibi yönetmesin). Gerçekten Rabbiniz, doğru bir yol üzerindedir (O âdildir, yanında kimse zulme uğramaz).³²

وَكَايُنْ مِنْ دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ
Nice canlı var ki rızkını taşıyamaz, onları da sizi de Allâh besler. O, işitendir, bilendir.³³

وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنْ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ
Rabbin, bal arısına şöyle vahyetti: "Dağlardan, ağaçlardan ve kurdukları çardaklardan evler edin!"³⁴

إِنَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَيْثُ وَرَبُّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ
Rabbiniz o Allâh'tır ki; gökleri ve yeri altı günde yarattı, sonra Arşa istivâ etti (tahta kuruldu. O), geceyi, durmadan onu kovalayan gündüzün üzerine bürüyüp örter. Güneşi, ayı ve yıldızları buyruğuna boyun eğmiş vaziyette (yaratan O'dur). İyi bilin ki, yaratma ve emir O'nundur. Âlemlerin Rabbi Allâh, ne uludur!³⁵

السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ اللَّهُ إِلَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَمَا خَلَقَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ
İnsanlar ve melekler Allah'a şefaat edebilirler? Onların önlerinde ve arkalarında olanı bilir. O'nun ilminden, ancak kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar. O'nun Kürsüsü, gökleri ve yeri kaplamıştır (O yüce padişah, göklere, yere, bütün kâinata hükmetmektedir). Onları koru(yup gözet)mek, kendisine ağır gelmez. O yücedir, büyüktür.³⁶

29. Zümer 67.

30. Enbiya 104.

31. Ali imran 5-6.

32. Hud 56.

33. Ankebut 60.

34. Nahl 68.

35. Araf 54.

36. Bakara 255.

Vakîliği

Kur'ân öğretileriyle çağın diline tercüman, onu en güzel yorumlayan yegane kitaptr. Öğretileri muhatap olduğu her çağın insanına yönelik olup, onu kendi çağının gerisinde kalmaması yönünde tavsiyelerde bulunur. Bir ayet-i kerimede Cenabı Hak: **وَأَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْحَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ** Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet (ve cihâd için) bağlanıp beslenen atlar hazırlayın. Bununla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allah'ın bildiği kimseleri korkutursunuz.³⁷ derken, muhataplarına içinde bulunulan zamanın hakkının verilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

İslam hiçbir zaman gelişmenin, ilerlemenin, medeniyetin, dışında kalmamıştır. Avrupa ise modernleşmesini ancak İslam'la tanıştıktan sonra gerçekleştirmiştir. Reformlarında da onun sisteminden alıntılar yapmıştır. Hatta Batılı filozoflar İslam'ın önünde şaşkın ve kendilerinden geçmişçesine bakakalmışlardır. İslam'ın nurunu; âmâ bir kimsenin güneşin ışığını tasavvur etmesi gibi yorumlamışlardır.

Bu bağlamda Bernart Şhaw şöyle der: Britanya İmparatorluğunun bu asır sona ermeden önce İslam prensiplerine inanması gerekir. Şayet Muhammed (s.a.s) bu asırda gönderilseydi uluslararası problemleri çözmeye başarılı olurdu ve dünyayı istenen barış ve huzura ulaştırırdı.³⁸

Tutarlılığı

Kur'ân vaz ettiği hükümlerle evrensel, psikolojik, sosyal ve muhatap kitlesine göre uygun çağdaş bir bakış açısı getirmiş ve yegâne ölçüyü önümüze koymuştur. Bu ölçü, **أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْفُرْقَانَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا** “Bu Kur'ân Allah'tan başkası katından gelmiş olsaydı, içinde mutlaka birçok çelişkiler bulurlardı.”³⁹ ifadesi ile işaret edilen kendi içindeki tutarlılığıdır. Zira güvenilir kesin bilgiler kendi aralarında çelişmez. 6232 adet Kur'ân ayeti de tam bir uyum içinde birbirini tamamlar. Çağları aşan bir özelliğiyle her asrın ihtiyacına cevap verir.

Bütünlüğü

Kur'ân sure ve ayetleri arasında birbiriyle tam bir münasebet içinde olduğu gibi muhtevası yönüyle de tam bir bütünlük arz eder. İşte Kur'ân'ın bütünlüğü içinde yer alan herhangi bir konunun veya herhangi bir ayetin ilgili olduğu diğer ayetler göz önünde bulundurularak içiçe birliktelik arz etmesi anlamındadır. Bir ayette açıklanmadığı düşünülen bir kelime, aynı surede başka bir ayette ya da başka bir suredeki ayette izahı yapıldığı görülür. Bu hususiyetiyle Kur'ân'ın bütün ayetleri arasında tam bir münasebet bulunmaktadır. Aksi takdirde, sadece tek bir ayet veya birbirini takip eden ayetler grubunu, Kur'ân'ın bütünlüğünden soyutlayarak anlamaya çalışmak, hatalı yorumlara sebebiyet verecektir.

Kur'ân
öğretileriyle çağın
diline tercüman,
onu en güzel
yorumlayan
yegane kitaptr.
Öğretileri
muhatap olduğu
her çağın
insanına yönelik
olup, onu kendi
çağının gerisinde
kalmaması
yönünde
tavsiyelerde
bulunur.

37. Enfal 60.

38. (Bkz. Hafâcî Muhammed Abdulmunim, *el-İslamu ve'l-Hadâretu'l-İnsâniyye*, Dârü'l-Kitab, Beyrut, 1982, 18-22)

39. Nisâ, 82.

Kur'ân sure ve ayetleri arasında birbiriyle tam bir münasebet içinde olduğu gibi muhtevası yönüyle de tam bir bütünlük arz eder. İşte Kur'ân'ın bütünlüğü içinde yer alan herhangi bir konunun veya herhangi bir ayetin ilgili olduğu diğer ayetler göz önünde bulundurularak içiçe birliktelik arz etmesi anlamındadır.

‘Bunu bir ağacın dal ve budakları, meyve ve yaprakları arasında tam bir bütünlük ve uyum olması veya merkezi nakışı olan bir halıda bütün desen ve nakışların bu merkezle bağlantılı olması misalleriyle zihnimizde canlandırabiliriz. Örneğin din tekebbürü yasaklarken bu hüküm hem Allah’ın büyüklüğüyle, hem Kur’ân’ın tevazuu emreden ayetleriyle, hem kadere imanla, hem Hz. Peygamberin fiili tatbikatıyla uyum içindedir. Öte yandan, tekebbür ile ön plana çıkan Nemrut ve Firavn gibilerin hayat felsefeleri ve icraatları, halka zulümleri, sonunda dünyada dahi tekebbürlerinin cezasını çekmeleri, insanı tekebbüre sevk eden sebepler, tekebbürden kurtulma yolları gibi başlıklar Kur’ân ve hadisler ışığında ele alınabilir.’⁴⁰

Kur’ândaki tenasüp ve bütünlüğün nasıl olduğunu görmek isterseniz onun herhangi bir yerine bakın, göreceksiniz ki ne israf ne de kısma olmaksızın, insanın tam ihtiyacına göre ayarlanmış bir beyanla karşı karşıya geleceksiniz. Anlatılmak istenen, en öz ve en net lafızlarla ifade edilir. Cümlelerindeki kelimelerin, ayetlerindeki cümlelerin konumunda mana ile birlikte lafzı da tazammun eden hayat iksiri bulunur.⁴¹

Muhammed Draz bu durumu şöyle misallendirir: “Surelerden birine dikkat edelim. Adım adım tefekkür ederek, surenin manaları içinde ilerleyiniz. Dönüp dönüp bakınız, sure nasıl başlıyor? Nasıl hitama eriyor? İçindeki fikirler birbiriyle nasıl ahenk kuruyor? Rükünleri ve cümleleri birbirine nasıl sarılıyor, kucaklaşıyor? Başı nasıl sonunu hazırlıyor? Bunun için bir sureyi bir defada okuyup bitiren kimse, onun bir seferde mi yoksa farklı zamanlarda mı nazil olduğunu asla anlayamayacaktır. Yine burada Draz’ın surelerdeki birbirinden farklı konuları ve farklı zamanlarda gelen ayetlerin meydana getirdiği ayetler manzumesindeki bütünlüğü ve ahengi görmek için verdiği halı misaline bakmak gerekecektir; “Çok güzel ve desenli bir halıyı inceleyen kimse, sadece onun el kadar bir yerine bakıp oradaki nakışları tetkik ederse siyah, beyaz yeşil gibi muhtelif renkli iplerin yan yana getirildiğini görür ve kendisinde renk ve desen uyumu bulunduğu intibayı uyanmaz. Fakat gözünü daha geniş bir sahaya çevirince, baktığı nakışların simetriklerini görünce, desendeki ahengi kısmen anlar, zevk alır. Fakat halının tamamına toplu bir tarzda bakınca, daha büyük unsurlar arasındaki renk ve desen ahengini müşahade etmekle aldığı zevk daha da fazla olur.”⁴²

Hikmeti

Hikmet abesiyetin yani gereksizliğin, yersizliğin zıddıdır. İlim ve amelde isabet demektir. Kendisi ile amel edilen faydalı ilim, ilim ile beslenen amel, varlık âleminde her şeyi yerli yerine koymak şeklinde anlaşılır. Taberi hikmet için sözde ve fiilde isabet etmektedir.⁴³ Hakîm kelimesi de, her şeyi yerli yerine koyan ve hikmetin gerektirdiğini yapan, hikmetli, hâkim, sağlam, kendisiyle bir konuda hükmedilen, hükmü kesin olan anlamlarına gelir.⁴⁴

40. Eren Şadi, Kur'an Mucizesi, Selsebil Yayınları, Iğdır, 2016, s. 439

41. Tuncer Faruk, Kur'an-ı Kerimde Bütünlük, Yeni Ümit Dergisi, Yıl : 11 Sayı: 42Ekim-Kasım-Aralık 1998.

42. Muhammad Draz. "En Mühim Mesaj Kur'an" s-235; Tuncer Faruk, Kur'an-ı Kerimde Bütünlükten naklen. Yeni Ümit Dergisi, Yıl : 11 Sayı: 42, Ekim-Kasım-Aralık 1998.

43. İmam-ı İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1999, III, 144-145.

44. Bkz. Mehmet Yaşar Soyalan, Elmahlı Tefsirinde Kur'ani Terimler ve Deyimler, Ağaç Yayınları, 151-153.

Kur'an, kendisini *الر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ* "İşte şunlar, o hikmetli Kitâb'ın âyetleridir."⁴⁵ örneğinde olduğu gibi hakim olarak tavsif eder. Yani içinde var olan her şeyin hikmet taşıdığı vurgulanmaktadır. Hakim, her şeye en ince ayrıntılarıyla vakıf olan, bütün işleri hikmetli olan demektir. Kur'an muhtevasıyla bütün bu vasıflara haiz bir kitaptır.

Kur'an hikmetinden soyutlanmış felsefe ise doğrudan dünyaya, varlığın mahiyet yönü itibarıyla niceliğini araştırır. Böylece düşünme yoluyla, sadece varlığın derinliklerine nüfuz etme, bilgili ve şuurlu bir hayata ulaşmak hedefindedir. Bu yönüyle tabir caizse sarayın dış müzahharafatını inceler. Veya eline aldığı kitabın manasından ziyade nakış ve harfleriyle ilgilenir. Oysa Kur'an elde edilen bilginin dünya ve ahiret sorumluluğunu da ele alır. Sarayın sahibini, bu sarayı niçin inşa ettiğini ve misafirlerinden ne talep ettiğini de sorgular. Elindeki kitabın görüntüsünden ziyade manası cihetiyle anlamaya çalışır. Bu itibarla mücerret bilgi depolamaktansa o bilginin kendine bakan yönüyle sorumluluklarına vakıf olur.

Objektifliği

Objektiflik, olguları olmasını özlediğimiz gibi değil, gerçekte oldukları gibi kabullenmektir. Subjektiflik ise, verilen hükmün, varılan sonucun kişinin şahsiyet yapısına, özelemlerine, değer yargılarına göre olması, bu ölçülere göre değerlendirilmesi ve nesnenin özellikleriyle gerçek ilgisi bulunmamasıdır. İşte Kur'an, eşyayı yaratan zatın kelamı olarak her şeyi objektif olarak beyan eder, eşyanın hakikatlerini bize bildirir.⁴⁶

Kur'an'ın va'z ettiği hükümler selim aklın red edemeyeceği son derece objektif değerdedirler.

İnsaniliği

Kur'an öğretileri insanidir. Yani, insan olmanın gereği başta özgürlük, eşitlik, kardeşlik, adalet, sevgi, saygı, hoşgörü, dostluk ve dayanışma gibi insana özgü ve bütün insanlar için ortak sayılabilecek pozitif moral değerleri tavsiye eder. Bu özelliğiyle insan fitratına en uygun ve en muvafık olanıdır.

Örneğin Kur'an hükümleri özgürlüğü insanın en temel hakkı olarak görür. Adına cahiliye denilen insan haklarının çiğnendiği tarihin en karanlık döneminde yani 'İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nden asırlar önce gündeme getirmiş, kişi hak ve özgürlüklerini tansis etmiştir.

Dünya nüfusunun neresinde olursa olsun, renk, dil, inanç farkı gözetmeksizin insanlığın gereği yardımlaşma ve dayanışmayı tavsiye eder.

Kur'an ayetleri: *يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ رَّبِّبْنِيْزَةً* "Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan eşini yaratıp ikisinden bir çok erkekler ve kadınlar üreten Rabbinize karşı takvâli olun."⁴⁷ derken herhangi ırk, cinsiyet farkı gözetmeksizin insana insan olduğu için değer verir. Değer verilmesini salık verir. İnsanlık tek

Hikmet abesiyetin
yani gereksizliğin,
yersizliğin
zıddıdır. İlim ve
amelde isabet
demektir. Kendisi
ile amel edilen
faydalı ilim, ilim
ile beslenen amel,
varlık âleminde
her şeyi yerli
yerine koymak
şeklinde anlaşılır.

45. Yunus 1.

46. Eren Şadi, *Kur'an Mucizesi*, s. 462.

47. Nisâ 1.

Kur'ân öğretileri
insanîdir. Yani,
insan olmanın
gereği başta
özgürlük, eşitlik,
kardeşlik, adalet,
sevgi, saygı,
hoşgörü, dostluk
ve dayanışma
gibi insana
özgü ve bütün
insanlar için
ortak sayılabilecek
pozitif moral
değerleri
tavsiye eder. Bu
özelliğiyle insan
fıtratına en uygun
ve en muvafık
olanıdır.

bir anne-babadan gelmeleri hasebiyle aralarında kardeşlik bağının gereği sevgi, hoşgörü, dostluk ve yardımlaşma olmasının gereğini vurgular.

Şebabeti

Kâinat, yaratıldığı andan itibaren bir değişim ve gelişim içinde devam etmektedir. Bu değişim fiziksel olduğu gibi aynı zamanda kültürel ve mental açıdan olması kaçınılmazdır. Yaşanan her hadise insana bir tecrübe kazandırıp bir sonraki benzerine karşı tedbir almasını gerektirecek veya algısını değiştirecektir. Sosyal hayatı düzenleyen kanunların belli periyotlarla değişime uğraması bu hakikatten olsa gerektir. Bu zaviyeden bakıldığında beşeri sistemlerde başarılik ölçüsü o sistemin diğerine kıyasla daha uzun süre uygulanıyor olmasıyla değerlendirilmektedir.

‘Bir düşünce sisteminin, bir inanç ve uygulamalar manzumesinin zamana hükmedip edememesi; dirilik ve tazeliğini devam ettirmesi, kısacası, onun zaman boyutu ile yakından alakalıdır. Her şeyi eskitici olan zaman içerisinde, bir düşünce, bir inanç, daha özel olarak da bir din ve onun mesajı, hâlâ taptaze ve yeni ise; bağlılarına, ebedi yeni ve taze iklim kokularını sunabiliyorsa, işte o, bütün insanlığın bir kızıl elması, dudaklarımızın özlediği bir ab-ı hayat tasıdır.’⁴⁸

İşte Kur'ân, muhatabı olan insanı doğrudan ilgilendiren öğretileriyle nazil olduğu andan itibaren sonsuza kadar bütün akvam ve ecnasa o asrın ihtiyacına göre seslenmekte ölümsüz ders vermektedir. Bu özelliğiyle devamlı taze, genç ve ölümsüz kalmıştır.

‘Kur'ân, artık kıyamete kadar yetecek bir kitap olduğuna göre, değişime ve zamana dayanması gerekiyordu ve âlemlerin rabbi, onu bu özellikte göndermişti. İlahiliği bir bakıma bu şekilde ispatlanmış olan bir kitabın, insanların müdahalelerinden korununca, ebediyen genç, taze, yeni ve parlak kalması da kaçınılmaz bir sonuç olacaktır. Hele bu kitap, son ilahî kitap olunca, kıyamete kadar savunulabilir ve en azından samimî inananlarınca mantıklı bulunabilir olması gerekir. Bu da yeni kalmasına bağlıdır. Aksi takdirde hiçbir yeni medeniyetin temeli olamaz. Çünkü temsil ettiği dünya görüşün artık savunulamaz bir hale gelen bir kitap eskimiş ve bitmiş demektir.’⁴⁹

Rahmet - şifa oluşu

Kur'ân, *وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ* “Biz Kur'ân'la/dan, müminler için bir şifa ve rahmet indiririz.”⁵⁰ ayetiyle ona inanan gönüllere rahmet ve şifa olduğunu beyan eder. Rahmet oluşu öğretilerinin rahmete vesile olmasındandır. Zira 'hayır öğretilere, her şeyin, hatta denizdeki balığın bile istiğfâr ediyor' olması bu rahmetten istifade ediyor olmasındandır. Zira Kur'ân'ın öğretilerinden ders alan varlık âlemine rahmetle muamele edecek küçük büyük her bir şeyin hakkını gözetecektir.

48. Sadık Kılıç, “Risaletin Zaman Boyutu ve Kur'ân'ı Derinliğine Okumak”, Ebedi Risalet, 2/265, Işık yayınları, İzmir, 1993.

49. Cündioğlu Düccane, *Sözün Özü*, Tıbyan Yayınları, İstanbul, 1996, s. 7-8; Cebeci Lütfullah, *Kur'ân-ı Kerim Her Zaman Taze ve Gençtir*, <http://m.sorularlaislamiyet.com/index.php?oku=178421>

50. İsrâ 82.

Hamdi Yazır, bu ayetin yorumunda şu noktalara dikkat çeker: “Dünya türlü türlü dert ve maraz, belâ ve mihnetlerle dolu bir hastane; peygamber bir tabib, Kur’ân da devayî şâfi ve gıdayı vâfidir.

Kur’ân’ın; -şüphe ve nifak, -küfür ve şikak, -zulüm ve tecavüz, -hırs, ümitsizlik, tembellik, cehalet, taklit, taassup, su-i niyet gibi ahlâkî, sosyal, ruhanî hastalıklara karşı tamamen bir şifa ve rahmet olduğu şüphesizdir. [Yazır, V, 3195]

Dertlerimizin biri cehalettir. Kur’ân bunu daha ilk ayetlerinde “*Yaratan Rabbinin adıyla oku*” [Alak, 1] emriyle tedavi eder, ayrıca bize “*Ya Rabbi, ilmimi artır*” [Taha, 114] duasını öğretir.

Dertlerimizden bir başkası, tembelliktir. Kur’ân bunu “*İnsan için ancak çalıştığı vardır*” [Necm, 39] esasıyla tedavi eder.

Dertlerimizden bir başkası, Müslümanlar olarak birbirimizle yaşadığımız ihtilafıdır. Kur’ân bunu “*Müminler ancak kardeşler*” [Hucurat, 10] düsturuyla tedavi eder, “*Hep birlikte Allah’ın ipine sımsıkı sarılın*” [Âl-i İmran, 103] fermanı ile bizi bir ve beraber olmaya çalışır.

Dertlerimizden bir başkası, birbirimizi kıskanmak ve haset etmektir. Kur’ân bunu “*Allah’ın bazınıza diğerinden fazla verdiği şeyleri (haset ederek) temenni etmeyin... Allah’ın, lütfundan isteyin*” [Nisa, 32] talimatıyla tedavi eder...

İşte Kur’ân bunlar gibi esaslarla hem şahsi, hem sosyal dertlerimize derman olur, hem ferdi hem de toplumu sağlıklı hale getirir. Bunun dışında, özellikle bazı Kur’ân surelerinin ve ayetlerinin maddi ve psikolojik rahatsızlıklara derman ve şifa olduğu pek çok tecrübelerle sabittir.⁵¹

Psikolojiyi muraatı

Kur’ân’ın insan psikolojisini hesaba katarak hüküm va’z etmesi bir önceki başlıkta işaret edilen vâkilîğinin bir diğer nüansı olarak da okunabilir.

Kur’ân muhatabın konumunu gözeterek hüküm vaz eder. Bu özelliği ile insanın madde ve ruhuna birlikte hitap etmiş olur. Bu konum değişik cihetlerle değerlendirilebilir. Evet, Kur’ân’ın düsturları, ezelden geldiğinden ebede gidecektir. Medeniyetin ka-nunları gibi ihtiyar olup ölüme mahkûm değildir. Zira Kur’ân’ın va’z ettiği kanunlar muhatabın konumu göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmiştir.

“Kur’ân’ın yapısı ile onun muhatabı olan insanın doğası arasında şartıcı bir benzerlik vardır. Nasıl ki insanın hisleri, duyguları, düşünceleri, hafızası olaylar karşısında mekanik davranmaz, anlık değişimler yaşarsa, aynı şekilde Kur’ân’ın üslubunda da bu değişimi görürüz. Anlatmak istediği konu ile ilgili bir yandan bizi düşündürürken, öte yandan hislerimizi ve duygularımızı harekete geçirir; bir anda bizi geçmişte dolaştırırken bir de bakarız ki, düşüncelerimizi veya hayalimizi geleceğe götürmüş. Nasıl ki insanın bu duyguları yaşamasının mantıksal bir sıralaması yoksa bazen peşpeşe, bazen iç içe ya-şarsa bu duyguları; işte tıpkı Kur’ân’ın üslubu da böyledir. Bunlar bazen peşpeşe gelir; bazen ise iç içe... Ama her halükarda onun her kelimesi, her cümlesi insanın bir yanına (ya aklına, ya kalbine ya da duyularına) denk düşer.”⁵²

51. Eren Şadi, *Kur’ân Mucizesi*, s. 217-218

52. Yıldız Mustafa, *Son Mesaj- Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meali*, İsrak Yayınları, 2007, İstanbul, <http://tefhimat.blogspot.com.tr/>

Bir örnek verecek olursak; Cenab-ı Hak, Nisâ Sûresi 19. ayetinde:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرْتَابُوا النِّسَاءَ كَرِهًا
'Ey müminler, kadınlara zorla vâris
olmanız size helal olmaz.' buyurmaktadır.

Dikkat edilecek olursa bu ayette kadınlara zorla vâris olma yasası 'helal değildir' ibaresiyle gelmiştir. Oysa Kur'an-ı Kerim'de yasaklanan şeylerin çoğunluğu, *Bir de açlık korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin.*⁵³ *Zinaya da yaklaşmayın, çünkü o pek çirkindir ve kötü bir yoldur.*⁵⁴ *Yetimin malına da yaklaşmayın...*⁵⁵ *Ey iman edenler, bir kavim diğerleriyle alay etmesin.*⁵⁶ *Birileriniz diğerlerini arkasından çekiştirmesin.*⁵⁷ gibi ayetlerde görülüşü üzere nehy edatı ile gelmektedir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرْتَابُوا النِّسَاءَ كَرِهًا
رِيسِ اَلْمَانِيزِ سِيزِ اَلْمَانِيزِ. ⁵⁸ ayetteindeki yasaklamanın farklı sığa ile gelme sebebi ne olabilir? Yine bu ayete benzeyen: *Kadınlara zorla vâris olmanız size helal olmaz.*⁵⁹ örneğinde olduğu gibi, bu üslubun, insanların uzun müddettir yapa geldikleri, alışkanlık kazandığı ve o işi yapmalarında herhangi bir beis görmedikleri durumlarda kullanıldığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle bu üslup Kur'an'ın, mücerret bir yasaklamanın ötesinde, bu yasaklamanın toplumun alışkanlıkla-rını gözetken, insan psikolojisini de hesaba katan bir yasaklama olduğu şeklindedir. Binaenaleyh, bu üslubun ayetin yorumuna katmış olduğu zenginlikten mahrum bir tefsirin, Kur'an'ın vermek istediği mesajı, tam olarak takdim etmeyeceği açıktır.

Bakara 178. ayeti haksız yere can alma ile ilgili olarak kısas yasasını teşri kılar. 179. ayette de bu yasanın hikmeti anlatılır. İlgili ayette Cenabı Hak şöyle buyurmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَى بِالْأُنثَى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ
أَجِبِهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنْ اعْتَدَى بِكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ
Ey müminler, size, öldürülenler hakkında kısas farz kılındı. Hür insana karşılık hür insan, köleye karşılık köle ve kadına karşılık kadın. Ama eğer katil, öldürülenin kardeşi tarafından bağışlanmış ise kendisine örfe uyarak bağışlayana güzellikle diyet ödemek düşer. Bu, Rabbinizin bir ceza indirimi, bir mer-hametidir. Bundan sonra tecavüz eden kimseyi acı bir azap beklemektedir. Ey akıl sahib-leri, sizin için kısasta hayat vardır. Bu sayede adam öldürmekten sakınırsınız'

Yüce Allah bu diyet yasasını koymakla, bu düzenlemenin ceza indirimi ve merha-met içermesi nedenlerinden ötürü mü'minlerin minnettarlığını gerektiren bir bağış olduğunu vurguluyor. Bu düzenleme sayesinde İslam'ın ufkunun ne kadar geniş olduğunu, yasa koyarken insan psikolojisinin iç-güdülerini ne kadar yakından tanıdığını, yapısında varolan temel eğilimle-

53. İsrâ 31.

54. İsrâ 32.

55. İsrâ 34.

56. Hucurat 11.

57. Hucurat 12.

58. Nisâ 19.

59. Bakara229.

ri nasıl inceden incede bildiğini somut bir biçimde idrak ediyoruz. Neden dersiniz, kan davası fitrî ve doğal bir realitedir. İslâm bunu kısas yasasını belirleyerek karşılıyor. Kesin adalet, nefislerin şirretçe eğilimlerini kırar, gönüllerdeki kin alevini söndürür ve katili de cinayet işlemeye devam etmekten alıkor. Fakat İslâm, bir yandan da affetmeyi sevdireyor, ona kapı açıyor ve sınırlarını çiziyor. Fakat kısas yasasını ortaya koyduktan sonra İslâm'ın affetmeye çağırması, insan fitratını baskı altına alıp ona kaldıramayacağı bir şeyi yüklemek ve yükü taşımayı zorunlu tutmak biçiminde değil, gönüllülük çerçevesi içinde haktan vazgeçmeye çağırma biçimindedir.⁶⁰

Sonuç

Peşin hüküm ve ard niyet olmaksızın objektif olarak incelendiğinde görülecektir ki Kur'an, muhatapı olan insanı hem ferdi hem de sosyal yapısı ile en mükemmel terbiye edici bir kitaptır. Öğretileri gayb âleminin anahtarı elinde bulunan ezeli bir kaynaktan süzülmeindedir. Bu hüviyetiyle insanlığın saadeti adına öngörülerde bulunan beşer aklının ürünü felsefi fikir ve ideolojilerle kıyas edilemez.

Çalışmada Kur'an'ın muhtevasına yönelik parametreler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu parametreler sırasıyla Kur'an'ın beşer sözü değil, İlahi kaynaklı olması anlamında **Rabbaniliği**, içermiş olduğu hakikatleriyle muhatap olduğu insanın özüne yabancı gelmeyen, onu zorlamayan **Fitriliği**, Cenabı Hakkın teşrii dışında O'na daha yakın olma amacıyla emretmediği şeyleri emretmiş gibi yapma veya emrettiği şeyleri de yeterli bulmayarak çoğaltmak anlamındaki **Ruhbanî olmayışı**, muhatap kitesinin sadece inananlar olmayıp insanlığın tamamı anlamında **Kuşatıcılığı**, ilgi alanının kainat ve içinde var olan her şey olacak şekilde **Kapsayıcılığı**, değerlerinin selim akıl ve duyguları tarafından makul görüldüğü, yaşanan çağın yargılarıyla uyuşabilen **Vakiliği**, içerdiği hükümlerinde herhangi bir çelişkiyi barındırmayan **Tutarlılığı**, içinde yer alan herhangi bir konunun veya herhangi bir ayetin ilgili olduğu diğer ayetler göz önünde bulundurularak iç içe birliktelik arz etmesi yönüyle **Bütünlüğü**, her şeye en ince ayrıntılarıyla vakıf olma yönüyle **Hikmeti**, insan olmanın gerektirdiği, ona yakışır hal ve vicdanla irtibatlı her türlü kemal değerlere ters düşmeyen **İnsaniliği**, öğretileriyle nazil olduğu andan itibaren sonsuza kadar bütün akvam ve ecnasa o asrın ihtiyacına göre seslenerek devamlı taze, genç ve ölümsüz kalması yönüyle **Şebabeti**, içerdiği öğretileriyle bütün alemlere ahlaki ve sosyal açıdan **Rahmet-Şifa oluşu**, insanın madde ve ruhuna birlikte hitap etme anlamında **Psikolojiyi muraatı**, va'z ettiği hükümleri ikna ve alıştırtma esasına dayanan hakim üslubuyla **Tedriciliği**, bozulmuş olan inanç ve ahlaki değerleri topyekun düzeltme anlamında **Reformistliği**, ortaya koyduğu prensipleriyle ferdiyetçilikten diğerlerinin hukukunu gözeten, insanın kendisi, ailesi, yaşadığı toplum ve âlemşümül bir anlayışla bütün insanlığı hesap eden onlarla birlikte ve barışık yaşayabilme anlamında **Sosyalliği**, alışılmış düşünce ve yaşam biçimlerini sorgulamadan kabulü ret eden **Taklidi inkarı**, ölümsüz prensipleriyle sadece bir zümre veya yöreyi değil bütün iklim ve anlayışları

60. Kutub Seyyid, Fi Zilâli Kur'an, (çev. Çiçek Yakup vd.) İstanbul, I, 165.

da gözeten **Evrenselliği**, ifrat ve tefrit bağlarından kurtulmuş ve her türlü aşırılığı ret eden bu yönüyle de dünya ve ahiret dengesini kurabilmeyi başarma anlamında **Vasatılığı**, hitap ettiği kimselerin durumunu önemseyen ve itibar eden **Mukteza-ı hali gözetmesi**, va'z ettiği hükümlerini zorlayıcı değil, akıl ve ruh ilişkisi içinde kabule dayalı **İkna özelliği**, çağın ger(ç) eklerini göz ardı etmemesi anlamında **Realiteliği**, müspet hareketi teşvik anlamında **Pozitifliği**, insanın dünya ve ahiret saadeti için ihtiyacı olan öğretileriyle **Rehberliği**, pozitif bilimi talim ve teşvik yönüyle **İlmiliği**, insanı çepeçevre kuşatan afâki ve enfüsi ayetler hakkında düşünme, eşya ve hadiseler arasında tevhide ait işaretleri yakalama anlamında **Akılcılığı**, muhatap olduğu kitleye kabiliyetleri ölçüsünde **Vâzih oluşu** ve başta ferdi ardından da beraber yaşamının gereği sosyal değerleri gözetme anlamında **Ahlakılığı** şeklinde sıralanmaktadır.

Abstract

The Qur'an is the word of God. With its contents offers the values of the world and the Hereafter happiness for Humanity; at first the faith and in all areas of social life political, legal and moral principles. Due to the divine origin rules they are the richest value of humanity.

An example would be to say, these features are most appropriate to human nature, encompassing everything, most social, realistic, the scientific, most positive and also universal, thats all in terms of content of the Qur'an.

Therefore, this study is tries to reveal the content of the Qur'an characteristic parameters considered building blocks. And without knowing these important dimensions It is not possible to understand the issues

Key words

Quran, parameter, Universality, positivity, morality

Kaynakça

Abdulaziz 'Atik, fi'l-Belâğati'l-'Arabiyye, İlmu'l-Me'âni-İlmu'l-Beyân-İlmu'l-Bedî', Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, Beyrût 1985.

Abdurrahman b. Hasan Habanneke el-Meydâni, el-Belâğatu'l-'Arabiyye, Dâru'l-Kalem, Beyrut, 1416.

Ahmed b. Hanbel, Musnedu Ahmed, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1420.

Ahmed b. Mustafa el-Merâgi, Ulûmu'l-Belâga, el-Beyân, el-Meâni, el-Bedî', Dâru'l-Kalem, Beyrut, ts.

Akpınar Ali, Kur'an'ın Hitapları, <http://www.aliakpinar.net/index>.

Albayrak Halis, Tefsir Usûlü, İstanbul, 1998.

el-Âlûsî, Ruhul-Meâni, Bulak, 1301.

el-Buhari Muhammed b. İsmail, Sahihu'l-Buhari, Dâru Tavki'n-Necât, 1422.

Arslan Ali, Büyük Kur'an Tefsiri, Arslan Yayınları,

Candan Abdulcelil, Kur'an'ı Kalbe Girmekten Alıkoyan Taklit Prangası, Kur'âni Hayat, Sayı: Eylül-Ekim 2010.

- Cevheri, İsmail b. Hammâd, es-Sihâh, Dâru'l-İlm, Beyrut 1984
- el-Cevzî Muhammed Abdurrahman, Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1404.
- Cündioğlu Düccane, Sözü'n Özü, Tıbyan Yayınları, İstanbul, 1996.
- Çelik Muhammed, Kur'an'ın İkna Hususiyeti, Işık Akademi Yayınları, İzmir, 1996.
- Diñç Hasan, İslam Hukukunda Örf, DİB, Trabzon-Akçaabat-Darıca Eğitim Merkezi Müdürlüğü, Mezuniyet Tezi, Trabzon, 2006.
- Dorman Harry Gaylord, Towards Understanding Islam, New York, 1948.
- Draper John William, A History of the Intellectual Development of Europe, New York, Harper & Brothers, 1861.
- Draz Abdullah, Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru, İstanbul, 1983
- Eren A. Cüneyt, Kur'an'ın Anlaşılması Üzerine, İstanbul, 2015.
-, Tefsir Okumalarına Giriş, Külli Kaideler, Ensar Yayınları, İstanbul, 2013.
- Eren Şadi, Kur'an Mucizesi, Selsebil Yayınları, Iğdır, 2016.
- Esen Muammer, "İman Kavramı Üzerine", AÜİFD, 52:2, 2011.
- Ferrâ, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Ziyâd, Meâni'l-Kur'an, Beyrut, 1980
- Hafâci Muhammed Abdulmunim, el-İslamu ve'l-Hadâretu'l-İnsâniyye, Dâru'l-Kitab, Beyrut, 1982.
- İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1992.
- İmam-ı İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'an, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1999.
- Kılıç Sadık, "Risaletin Zaman Boyutu ve Kur'an'ı Derinliğine Okumak", Ebedi Risalet, 2/265, Işık yayınları, İzmir, 1993.
- Kırca Celal, Kur'an'a Yönelişler, İstanbul, 1993.
- Köse Saffet, Müslüman Düşüncesinde İnsanın İnsanlığı Sebebiyle Saygınlığının Zirve Noktası -Gayr-i Müslimlere Yardımın Mali İbadet Kapsamında Oluşu- İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sy. 14, 2009.
- Kutub Seyyid, et-Tasvîru'l-Fennî, Daru'l-Mearif, Kahire ts.
- Fî Zilâli Kur'an, (çev. Çiçek Yakup vd.) İstanbul, 1995.
- Muhammed b. Abdurrahman, b. Ömer, el-İdâh fî Ulûmi'l-Belâga, (Thk. Muham-med Abdulmunim Hafâci), Dâru'l-Cil, Beyrut, III. Bsk. Ts.
- Muhammed Y. Faruki, Hulefâ-i Râşidin ve İlk Fukaha'nın Kararlarında Örfün Etkisi, İslâmî Sosyal Bilimler Dergisi, 11/9, İstanbul, 1994.
- Nursî Bediüzzaman Said, Mesnevi-i Nuriye, Sözlür, Şualar, Yeni Asya Neşriyat, İst. 1996
- Râzi Fahrüddin Muhammed b. Ömer, et-Tefsîru'l-Kebîr, Mısır, 1938.
- Soyalan Mehmet Yaşar, Elmalılı Tefsirinde Kur'âni Terimler ve Deyimler, Ağaç Yayınları, İstanbul, 2003.
- Tirmizi Muhammed b. İsa, el-Câmiu's-Sahîh, Fedâilü'l-Kur'an, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, ts.
- Tuncer Faruk, Kur'an-ı Kerim'de Bütünlük, Yeni Ümit Dergisi, Yıl: 11 Sayı: 42, Ekim-Kasım-Aralık 1998.
- Yıldırım Suat, Hz. Peygamberin Kur'an Tefsiri, Yeni Ümit Dini İlimler ve Kültür Dergisi, Ekim-Kasım Aralık 1996, Sayı: 34 Yıl: 9
- Yıldız Mustafa, Son Mesaj- Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali, İşrak Yayınları, 2007.
- Zeccâc, Ebû İshak, Meâni'l-Kur'an, Beyrut, 1988.